

teremtésben mellőzött, érvénytelennek nyilvánított lehetőség. Nehéz ennek a „semis” létnek igazi realitását felmérni, de nehéz megérteni a gonoszság agresszivitását, ravaszágát is. Vannak problémák Barth *bűn-értelmezésével* is: hogy csak egy bűn van, az a hitetlenségben áll, és szükségszerűen halálos. Más bűn-értelmezésből kiindulva az is nehezen érthető, miként lehet az ember egyszerre egészen igaz és egészen bűnös, teljesen elvetett (kárhozatra utasított) és teljesen kiválasztott? A bűn az emberben lehetséges, másrészt „ontológiailag lehetetlen”.

Az istenezsme tisztaságáért vívott küzdelme, Krisztus-központú szemlélete, az emberi üdvösség minden más történést felülmúló jelentőségének hangsúlyozása, az egyetemes emberi üdvösség hirdetése és a keresztyén elhivatottság beleépítése Jézus megváltói művébe és minden ember élő reményeként való értelmezése századunk legnagyobb teológusai közé emeli őt.

1946 májusában, bonni előadásainak megkezdése előtt mondta egy rádióintertjúban: „*Jó szívvel, jó lélekkel vállalkoztam erre, hiszen olyan ügyet szabad itt szolgálnom, amely mindenkor, minden helyen, minden ember részére és minden körülmények között bizonyosan segítő, megvilágosító és vigasztaló hatású.*” (33) Ez elmondható Karl Barth egész életművéről.

**Jegyzetek:** (1) Karl Barth—Eduard Thurneysen, Briefwechsel, Band I. 1973. 79; — (2) Karl Barth, Das Wort Gottes und die Theologie, 1924. 158; — (3) Karl Barth, Dogmatik im Entwurf, I. 1927. IX; — (4) Der Spiegel, Jg 1959. Nr 52,72; — (5) Hans Küng, Karl Barth 1886—1968. Gedenkworte im Basler Münster, 1969. 46; — (6) Karl Barth, Dogmatik im Grundriss (DiG) Zürich, 1977. 25; — (7) DiG 29; — (8) DS 3004; — (9) Karl Barth, Der Römerbrief, (Römer) Zürich, II-ter Abdruck, 1976. 23; — (10) Römer, 52; — (11) Anno Quadt, Gott und Mensch, Zur Theologie Karl Barths in ökumenischer Sicht, München, 1976. 21; (Quadt); — (12) Karl Barth, Die Kirchliche Dogmatik (KD), Zürich, 4, 1958. I. 1; — Vorwort VIII; — (13) DS 806; — (14) Q. D. De Ver. q 2. a 11. ad 1; — (15) Erich Przywara, Analogia entis; Gottlieb Söhngen, Analogia fidei, Catholica, 3(1934) Heft 3.4; — (16) KD II. 1.86; — (17) Quadt, 36; — (18) KD II. 1.89; — (19) KD IV. 2.52; — (20) KD III. 4.45; — (21) KD II. 1.693; — (22) DiG 75; — (23) KD II. 2.858; — (24) Quadt, 127; — (25) KD II. 2.101; — (26) Römer 203; — (27) KD II. 2.499; — (28) KD IV. 1.129; — (29) KD IV. 3,1549kk; — (30) KD IV. 2.587; — (31) Hans Urs von Balthasar, Christlicher Universalismus, Karl Barths zum 70-ten Geburtstag, Zürich, 1956. 240; — (32) DiG 193; — (33) DiG 189.

## A vallás szerepe az amerikai társadalomban. Beszélgetés Peter L. Bergerrel

A bécsi születésű, idén 50 éves Peter L. Berger 1946 óta él az Egyesült Államokban. Jelenleg a Rutgers University professzora. Több folyóirat szerkesztésében van mérvadó szerepe. Tucatnyi könyve között van klaszszikusnak értékelt elméleti írás és ismeretterjesztő bevezető.

Berger az általános szociológiaelméletet újfajta tudásszociológiai megközelítéssel gazdagította. Levezette, hogy az ember azt tartja igaznak, fontosnak, igazán létezőnek, amit elődei, a tradíció vagy környezete annak tartanak. Egy tucat nyelvre lefordították — T. Luckmannal együtt írt — könyvét, amelynek címe *A valóság társadalmi megalkotása* (The Social Construction of Reality, Doubleday, Garden City 1966; németül: Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit, S. Fischer, Frankfurt a. M. 1969).

Berger az 1960-as évek óta fellendülő vallásszociológia vezető teoretikusa. Társadalmi valláselmélete — *A szent sátor* (The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion, Doubleday, Garden City 1967; németül: Zur Dialektik von Religion und Gesellschaft, S. Fischer, Frankfurt a. M. 1973; franciául: La religion dans la conscience moderne, Centurion, Paris 1971) — és a szekularizációt átértékelő műve — *Az angyalok híradása*

(The Rumor of Angels, Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural Doubleday, Garden City, 1969. németül: Auf dem Spuren der Engel, S. Fischer, Frankfurt a. M. 1971. — A könyv címe értelemszerűen: *Hír-áadás a természetfeletről*) — szintén több nyelven elérhető. Vallásszociológiai írásainak bibliográfiája mintegy félszáz címet tartalmaz.

Az itt közölt beszélgetést *Raáb György* folytatta a neves tudóssal az *U. S. News and World Report* és a *Vigilia* számára.

— *Berger professzor úr, milyen a vallások helyzete ma az Egyesült Államokban? Vajon átvészeli-e az elvilágiasodást?*

— Nem hiszem, hogy bárki is komolyan kételkedne a vallások fennmaradásában. Minden okunk megvan rá, hogy higgyük: a vallás továbbra is az amerikai kultúra fontos jelensége lesz.

Azt hiszem, elvilágiasodásunk története már meglehetősen hosszúra nyúlt, a vallás alapjait az emberi gondolat és az embernek a világhoz való viszonya szintjén már jó ideje kikezdték. Véleményem szerint szinte elkerülhetetlen, hogy bekövetkezzék az elvilágiasodás folyamatának visszahatása.

— *Miért?*

— Az embert a világi szemlélet tulajdonképpen nem elégíti ki, mert nem teszi képessé arra, hogy megküzdjön az élet vissza-visszatérő gondjaival: a szenvedéssel, az igazságtalansággal, a halállal, a bánattal és a félelemmel. Úgy vélem, hogy a nem is olyan távoli jövőben erőteljes ellenhatásnak kell érvényesülnie — s ez már-már felér majd a vallási élet nagyszabású újraéledésével. Nem tudom megmondani, hogy ez mikor válik esedékessé, és azt sem, hogy milyen alakot ölt majd. Lehetséges, hogy egyházi kereteken belül megy végbe mindez. Hiszen ilyesmi előfordult már a történelemben — gondoljunk csak a XVI. századi reformációra. De lehetséges az is, hogy nem az egyházak kebelében valósul majd meg.

— *Es Ön szerint ez világjelenség lesz?*

— Egyes vonásait esetleg a keleti vallásoktól kölcsönözheti, például a *meditációt*, az elmélyedés-elmélkedés technikáját. De szerintem az Amerikában várható vallási újjáéledés lényegében *keresztény* lesz, míg a *zsidó* közösség saját lendületével járul majd ehhez hozzá.

— *Hogyan jellemezné Amerika jelenlegi vallási helyzetét, összehasonlítva az 1960-as évekével?*

— Egy ideig úgy látszott, mintha nagyarányú változás zajlana le: a vallási élet komoly veszteségeket szenved, az elvilágiasodás meghatványozódik. De valójában ez a változás inkább fokozatos volt és bizonyos tekintetben az 1960-as évek irányzatainak ellenhatása is bekövetkezett — legalábbis szerintem. Például, a templomok látogatottsága mintha nem csökkenne tovább, sőt most már valamivel többen járnak istentiszteletre. Ugyanez vonatkozik egyházi adományozásokra és a teológiai főiskolák jelentkezőire is — főképpen ami a *római katolikusokat* illeti. A végzetesnek várt következmények, mint például az 1960-as évek végére jósolt tömeges eltávolodás a vallástól, nem következtek be.

— *Lehetséges, hogy ellenhatásként az eddiginél sokkal konzervatívabb álláspont lesz az uralkodó?*

— Ez a leglényegesebb kérdés és szerintem egyik irányban sem mutatkozik perdöntő bizonyíték.

Különbömben sem hinném, hogy a „fő” vallásokhoz tartozó világi tömegek annyira hagyományellenesek volnának. A jelentős változások — ha egyáltalán — inkább a vallási értelmiség körében nyilvánultak meg, a papságban, a teológiai szemináriumok tanárainál és — tekintélyes mértékben — az egyházi tisztségviselőknél. Én itt a szélsőséges álláspontok bizonyos visszaközését vélem látni, de nem fedezhető fel gyökeres változás az egyrészt a vallási vezető körök, az *elit* és másrészt a templombajárók között kialakult alapvető feszültség terén. Az „elit” szót most úgy értem, ahogy azt az előbbiek magukra alkalmazzák.

— *Sokat veszített ez az elit befolyásából?*

— Bizonyos mértékig igen és ez mindig jótékonyan hat közre az újraértékelés folyamatában. Ovatosságra készítet. Ez történt az egyházakban, ez történt az egyetemeken és több más jellegű intézményben is.

De az *alapvető* hatalmi viszonyok nem módosultak. Az, aki kiáll a szószékre, aki egyházi folyóiratokat szerkeszt vagy teológusokat tanít, vallásos megmozdulásokat irányít, mindig bizonyos hatalommal rendelkezik.

— Az amerikai vallási élet mely változásai ígérkeznek tartósnak?

— A szó szoros értelmében vett vallási területen tovább tart a vezető körök elidegenedése a hagyománytól, — legyen az zsidó, katolikus vagy protestáns — s az a törekvés is, hogy a tradíciókat újra értelmezzék egy szerintük korszerűbb és modernebb szellemben. Ez persze kevésbé drámai, mint — mondjuk — „a halott Isten” teológiája, ennek a folyamatnak a 60-as évek közepe tájára eső képtelen kicsúcsosodása, amely Isten „megfoghatatlanságával” szemben Jézus emberi mi-voltából eredő „megfoghatóságát” hangsúlyozza. De akár lélektani fogalmakban következtek be az az újraértelmezés, tehát a lelki-szellemi egészség, az alkalmazkodó — és az alkotóképeség kategóriáiban, akár ideológiáikban — hogy csak a „felszabadulás” teológiáját említem (ez a főképp Latin-Amerikában elterjedt irányzat azt tanítja, hogy az egyháznak részt kell vállalnia a társadalmi-gazdasági küzdelmeiből a teljes „felszabadítás” érdekében; A szerk.) — az Istenre, a halál utáni megváltásra és reményre vonatkozó hagyományt világosabbá alakítják át.

— Általánosabb társadalmi-kulturális szinten pedig — véleményem szerint — ugyanaz látszik bekövetkezni a vezető körökben, mint általában a kultúrában: a kiábrándulás a társadalom bizonyos alapintézményeiből.

— Az én benyomásom az, hogy a kiábrándulás elcsöndesedése még nem jelenti annak meggyengülését. Sőt, úgy is érvelhetnék, hogy a kiábrándulás csak tovább erősödött, és ezért már nem kell feltétlenül tanújelét adnia létezésének.

— Még mindig sokan kérdőjelezik meg a vallásos intézményeket?

— Azt hiszem, igen — csak hogy különböző emberek ellentétes előjelű, végletes szemléletük következtében teszik ezt. Vegyük például a római katolikus egyházat. Úgy látszik, hogy amíg az értelmiségieknek kétségeik vannak, vajon az Egyház elég messzire jutott-e el a második vatikáni zsinat óta, sokan mások pedig azt kérdezik, hogy vajon nem ment-e túlságosan is messzire.

— Szemmel láthatóan sok embert vonzanak az „élménykultikus” csoportosulások: az ún. „karizmatikusok”, a misztikusok és más hasonlók. Vajon miért?

— Én ezt széles kulturális összefüggésben — saját meghatározásommal élve — a „kaliforniai tünetcsoport” egyik megnyilvánulásának tekintem. Ma Kalifornia az istenek méhe, az, ami Kisázsia volt a hellenisztikus időkben, amikor a különös, új kultuszok onnan Európába kezdtek áterjedni. Azt hiszem, hogy az e szindrómában tükröződő vallásos jellegű érzékenység végül is a valóság mintegy misztikus, értelemellenes megközelítését fejezi ki. Vannak világias jelentkezési formái is, mint például a „találkozást” és az érzékenység fokozását célzó képzés-gyakorlatok. A karizmatikus mozgalom nyíltan vallásos formát ölt, de valójában a már említett kulturális váznak képezi elemét.

— A „kaliforniai tünetcsoportról” beszélt. Mi oly különös ennek az államnak a szellemi légkörében, hogy ennyiféle kultusz kiindulópontja lett?

— Kalifornia lakossága állandóan fluktuálódik, sokan érkeznek ide az Egyesült Államok „megállapodottabb” vidékeiről — tehát könnyen fogja el őket a gyökértelenség és az elidegenedés érzése.

— Mi az ön személyes reakciója a guyanai tragédiával kapcsolatban? Lélektani vagy inkább társadalmi okok játszottak abban döntő szerepet?

— Természetesen a jonestowni események különösen tragikusak emberi értelemben. Ennek ellenére — szerintem —, valójában nem olyan jelenségről van szó, amelyet mindeddig még nem figyelhettünk meg — mégpedig eléggé széles körűen — Amerikában. Én az ilyen mozgalmakat lényegileg a modern társadalommal együttjáró sajátos társadalmi és lélektani feszültségeknek tulajdonítom — erről egyébként már több alkalommal is részletesen írtam.

— Az emberi szabadságjogok egyik alapvető elve, hogy mindaddig érvényesülniük kell, amíg nem veszélyeztetik mások jogait és szabadságát. Vajon nem gondolja-e, hogy valamiféle központi ellenőrzés alá kellene vonni az ilyen szektákat — különösen a jonestowni tragédia után?

— Aligha érthetek egyet azokkal, akik új törvénykezést javasolnak a guyanai tragikus események következtében. Amerikában a vallásszabadságot az Alkotmány biztosítja és én nem vagyok híve semmiféle olyan törvényhozásnak, amely akár a legcsekélyebb árnyékot is vethetné e biztosítékokra. Számos jogszabály gondoskodik az olyan meghatározott bűnök megtorlásáról, mint a gyilkosság, az emberlétlenség vagy a gyermekek jogainak megnyirbálása, az ezekkel való visszaélés. Mon-

danom sem kell, hogy a vallási hovatartozás semmiféle védelmet sem nyújt e bűnök üldözésével szemben. Újabb törvényekre tehát véleményem szerint nincs szükség.

— *Lehetséges-e, hogy mindez csak túlzott ellenhatása a 60-as évek világiaságának, vagy inkább korunk általános bizonytalanságának tulajdonítható?*

— Szerintem mindkét értelmezés helyt áll. Vegyük szemügyre a karizmatikus mozgalmat: túlnyomórészt a felsőbb középosztály tagjai alkotják, és én biztos vagyok benne, hogy sokuknál fontos szerepet játszik a visszahatás. A politikai szélső baloldali hajdan tevékeny tagjai közül ma nem is kevesen illetik csókjakkal az idelátogató *guruk*, keleti tanítómesterek lábát.

Mégis, az e mozgalmakban rejlő alapvető társadalmi jelenség az, amit az *azonosulás hiányának* nevezhetnénk. És ez legerőteljesebben a felsőbb középosztálybeli, nagyobb jövedelmű emberek körében jelentkezik.

— *De leginkább a fiataloknál?*

— Többnyire náluk. A fiatalokból inkább lesz *mooniota* (Sun Myung Moon tiszteletes követője), és könnyebben csinál vad dolgokat egy húsz éves ember, mint egy ötvenesztendő. Az idősebbeknek más módot kell találniuk, hogy megbirkózzanak az ilyen természetű gondjaikkal. De végeredményben ez nem életkor kérdése. Sokkal inkább az *osztályhelyzeté*. Végso fokon pedig abból ered, hogy az azonosulást lehetővé tevő, körülhatárolt *intézményes támaszok* meggyöngültek.

— *Milyen intézményekre gondol?*

— A családra, a helyi közösségekre, az iskolára, a teljes értelemben vett *etnikumokra*, nemzetiségekre. Történelmünk során, ha az egyén feltette a kérdést önmagának: „*Kicsoda is vagyok én?*”, szinte kórusban hallatszott rá az egyértelmű válasz: „*te ez és ez vagy*”. Lehet, hogy a válasz nem volt inyére. Lehet, hogy a kérdést jogfosztott jobbágy tette föl, a válasz rá mégis határozottan hangzott és tisztázta társadalmi helyzetét. A mi társadalmunkban kialakuló személyiség, főleg ha a középosztály felső rétegéhez tartozik, e kérdésre viszont nagyon is bizonytalan és *ellentmondásos* feleletet hall a szülőktől, az iskolától, a vele egyvásúak közösségétől és a tömegközlelési eszközök részéről.

Én úgy gondolom, hogy az emberben nagyon mély kívánság él, hogy eligazítót választ kapjon a „*kicsoda is vagyok én?*” kérdésre. Vagyis, ha bárki első hallásra határozott és kielégítőnek tűnő válasszal áll elő, szinte biztosan követőkre talál.

Végül is, nekem az a véleményem, hogy ha valaki egy vallási vezető hívéül szegődik, vagy valamiféle lélektani kultuszhoz csatlakozik, illetve — ahogyan az nagyon gyakran előfordult, főképp az 1960-as években — bizonyos politikai magatartást tesz magáévá, valójában olyan mozgalmat követ, amely megválaszolja a kiletét feszegető kérdést. Rövidebben és egyszerűbben: azt fogadja el, amibe először belebotlik.

— *Vajon azonosulhatnak-e a fiatalok a „hagyományos” egyházakkal?*

— Sok felsőbb középosztálybeli ember — köztük nem kevés a fiatal — jár templomba, és nincs kétségem, hogy önmaguk számára meggyőző hatású okokból. Másoknak ez nem elég. Ha feltevésém helyes, akkor éppen ezek az elégedetlen emberek keresik meg azt a mozgalmat, intézményt vagy csoportosulást, amely módot nyújt nekik az egyértelmű azonosulásra.

— *És vajon ők „tekintélyelvű” mozgalomra áhítoznak-e?*

— Azért mert egy mozgalom vagy közösség az egyén hovatartozását egyértelműen dönti el, még nem szükségszerűen tekintélyelvű. Azt hiszem, hogy a tekintélyelvűséget mégis sokan meglehetősen vonzóknak találják, és számos ilyen csoportosulás vallja is azt. Moon követői például jól szervezett, nagyon fegyelmezett közösséget alkotnak.

De ennél fontosabb a függőség és engedelmesség kérdése, azaz, hogy milyen kötelességek háruljanak az efféle mozgalomhoz csatlakozóra. Ő pedig erre a kérdésre ezt a választ kapja: „*egész bensődet nekünk kell szentelned; meztelenítsd le magad akár szó szerinti, akár átvitt értelemben és akkor a közösség határozott mozdulattal kézenfog*”.

— *Ezzel a bizonytalansággal magyarázható az ún. „evangéliumi” és a „fundamentalista” (a mindenkor a Bibliára hivatkozó és Isten az ember kapcsolatát az emberi viszonylatokkal szemben kidomborító) csoportosulások erősödése is?*

— Igen, azt hiszem, de végso fokon ezek különböző társadalmi osztályokban terjednek. Erről nem szabad elfeledkeznünk. Néhány évvel ezelőtt jelent meg Dean

Kelley könyve, a *Miért erősödnek a konzervatív egyházak (Why Conservative Churches Are Growing)* című nagyon jó munka. Ebből a szerző némiképp konzervatív teológiai álláspontjával egyetértő olvasó azt a következtetést vonhatja le, hogy a liberálisabb egyházaknak, mint például az epizkopális (tulajdonképpen az amerikai anglikán) és a presbiteriánus (azaz a református) felekezeteknek is „jobban menne”, ha konzervatívabbak volnának. Ez a következtetés azonban vitatható, mert a konzervatív egyházak erős terjeszkedése az alsóbb középosztály és a munkásosztály körében következett be. Egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy ez a recept beválna-e a jómódú elővárosokat benépesítő felsőbb középosztálybelieknél is. Lehet, hogy igen — de az is lehet, hogy nem.

— *Miben különböznek az átlagos karizmatikusok a pentekosztalistáktól, a „pünkösdiektől”?*

— Ó, nagyon sokban. A hagyományos pentekosztalizmus Amerikában az „evangéliumi” protestantizmusnak az a része és hívei zömmel nem a felsőbb középosztályhoz tartoznak. Vajon hány nagyobb jövedelmű embert találunk az „Isten Egyháza” néven ismert protestáns csoportosulásban? Azt hiszem, csak nagyon keveset.

A karizmatikus mozgalom viszont nagyon is a felső középosztályé, legalábbis a nekem rendelkezésre álló adatok alapján ítélve. Vannak ott felsőbb középosztálybeli epizkopálisok is, akik össze-vissza ugrándoznak, ágálnak. (E mozgalom ugyanis istentiszteletein, agitációja során a „szent” tánc és zene eszközzel is él. *A szerk.*) Ez pedig korántsem az egykori nagy vallásos felbuzdulások egyenes utódja — például az 1700-as évek Nagy ébredéséé — nem úgy, ahogyan a pentekosztalizmus. Történelmileg ezek a mozgalmak a társadalom alsóbb rétegeiből eredtek és ahogy követőik osztályszempontból feljebb hágnak, úgy csöndesednek el, szelídülnek meg. Napjaink karizmatikusainak párját ellenben nem találom a korábbi időszakokban.

— *Vajon az amerikai vallási elit azonosulási problémái eloszlanak-e majd?*

— Igen, mégpedig nagyon egyszerű okból: ugyanis a felsőbb középosztály tartja ellenőrzés alatt a társadalom tömegközlelési eszközeinek nagy részét. Most ne gondoljon valami sötét és baljóslatú politikai mesterkedésre. Arról van csak szó, hogy a társadalmi magatartás irányát elsősorban a pedagógusok, a bírák, a törvényhozók és a tömegközlelés szakemberei szabják meg, nem pedig a „melósok”.

— *Mit árul el Amerika jelenlegi vallási légköréről az a tény, hogy egy „újra-született” baptistát, Cartert választották meg elnökké?*

— Én nem látom semmiféle meggyőző bizonyítékát annak, hogy a vallási tényezők különbözőbb szerepet játszottak volna a választók döntésében. Szerintem ez nem árul el sokat Amerika vallási helyzetéről, legfeljebb ugyanazt a tanulságot vonhatjuk le belőle, mint John F. Kennedy elnökké választásának esetéből; nevezetesen azt, hogy katolikusból éppen úgy lehet elnök, mint baptistából.

— *S mi történt az „ökumenikus” mozgalommal?*

— Azt hiszem, hogy az egyházak egyesülésének eszméje különböző szervezetpolitikai okokból vesztett erejéből. Kétségtelen ugyan, hogy az ökumenizmus fennmaradt és talán bizonyos értelemben határozottabbá is vált. Ezt úgy értem, hogy az emberek emberek közötti érintkezés kevésbé van tekintettel a felekezeti határookra. Sok szempontból az egyes felekezeteken belüli különbségek ma már éppen olyan fontosak, mint a különféle felekezetek közöttiek.

— *Az 1960-as években sokan összeegyvezethetetlennek vélték a társadalmi szolgálatokat a hitbeli elkötelezettséggel. Vajon igazuk volt-e?*

— A válasz erre — akkor is, most is — tagadó. A társadalmi szolgálatok és a hitreklődés szétválásának képzete hamis. Végeredményben a zsidó-keresztény vallási rendszerek lényege éppen az, hogy összekapcsolják az Istenhez való viszonyt az emberek egymás közötti kapcsolataival.

— *Vajon ez a kapcsolat erősödött-e, vagy inkább gyengült az utóbbi időben?*

— Azt hiszem, hogy a kapcsolat szorossága meglehetősen állandó — legalábbis az amerikai vallási életben — már jó ideje. Az 1960-as évek vége óta bekövetkezett új fejlemény az, hogy a vallásos közösségek szellemi vezető rétegének egy része meggyőzte önmagát: a vallásnak csak akkor lehet társadalmi érvényessége, ha baloldali politikai szemlélettel jár együtt. Úgy vélekednek, hogy ha

valaki nem osztja ezt az elkötelezettséget, akkor annak vallásossága hamis és légtüres térben létezik.

— *Nem éppen erre kísérelt meg választ adni az ún. „hartfordi kiáltvány”, amelynek Ön az egyik szerzője?*

— De igen. Hartfordban, 1975 januárjában összegyűltünk néhányan — a végén tizennyolcan voltunk — és kibocsátottunk egy *Felhívást teológiai tanúságtételre*. Minden résztvevő keresztény volt, *ortodox görög katolikusoktól* kezdve az *evangelikusig*. Végző fokon elutasítottuk, hogy a keresztény hitet bármiféle meghatározott kulturális, politikai vagy társadalmi célrendszerrel azonosítsák.

Ezt többen — és talán érthetően is — úgy értelmezték, mint annak jelét, hogy a kereszténységet távol akarjuk tartani a társadalmi elkötelezettségtől. De nem erről van szó. Nagyon határozottan kimondtuk, hogy támogatjuk a keresztények részvételét a faji egyenlőségért, és a békéért, illetve a nyomor ellen folytatott harcban s más hasonló mozgalmakban is. E nyilatkozat ellenzői olyan baloldaliak, akik ezt állítják: „Kereszténynek lenni annyi, mint elsődlegesen a szocializmusért küzdeni; kereszténynek lenni, annyi, mint mindenkor részt vállalni a forradalmi és felszabadító harcokból”.

Mi pedig ezt mondjuk: „Nem. Bizonyos helyzetben joggal vallhatja azt az álláspontot az ember, hogy támogatnia kell a forradalmat — de ez *önmagában* nem a kereszténység lényege. Az valami más.”

— *Vajon nagyobb változatosságra számít-e a vallásos szervezetek felépítése és a vallásos gyakorlat terén napjaink forrongása következtében?*

— Valószínűleg a világtörténelem folyamán egyetlen társadalom vallási élete sem volt olyan változatos, mint a miénk. Nehéz elképzelni, hogyan lehetne még változatosabb. Ha az ember belenéz bármelyik nagyvárosi újság vasárnapi számának hitéleti rovatába, az a benyomása támad, hogy az összehasonlító vallástan bevezető tanulmányának anyagát olvassa. A jövőben inkább másfajta emberek más módon próbálják majd megoldani gondjaikat.

— *Egyes bírálóink azt állítják rólunk, amerikaiakról, hogy a vallási eszmék tekintetében nagyon felületesek vagyunk. Egyetért ezzel?*

— Korántsem. Szerintem a hitélet élénkebb nálunk, mint bármely más nyugati országban. Vegye figyelembe, hogy hány amerikai jár templomba és meny nyien adakoznak a vallási jótékonyosság céljából. Ha pedig azt kérdezi, hogy vajon az ő hitük mély-e vagy felületes, *nem látok okot arra, hogy azt sekélyesnek minősítsem*. Azt hiszem, az amerikaiak elkötelezettebbek és érdeklődőbbek — még a hitvallás síkján is — az európaiaknál. És éppen a vallási érdeklődésű európaiak hangoztatják azt a véleményüket, hogy az amerikai vallási élet élénksége valósággal elképeszti őket.

— *Ha ez így van, akkor az elmúlt 10–15 évben miért nem támadt nálunk olyan rangú teológus, mint — mondjuk Reinhold Niebuhr?*

— Ez olyan kulturális okoknak tulajdonítható, amelyeknek következményei nem korlátozódnak a vallásra. Például egyetlen igazán nagy elméleti társadalomtudóst sem termeltünk ki az utóbbi időkben, szemben a régebbiekkal.

Véleményem szerint az egyetemek túlzott növekedése és az oktatás szakosodása kárhoztatható ezért.

A vallás esetében ugyancsak növekedésnek indultak a teológiai szemináriumok, fakultások, az ott dolgozó emberek pedig „jó nevet” akarnak szerezni maguknak, ezért szűk szakterületekre szorítkoznak és óvakodnak a nagy általánosításoktól. Oktatási szisztémánk, egész szellemi rendszerünk alkalmatlan az átfogó, reneszánsz elemek kitenyésztésére, ösztönzésére. Pontosabban: vannak nálunk olyan teológiai szemináriumok, ahol mindefélével foglalkoznak, kivéve a teológiát. Inkább valamiféle lélek-búvárlásra összpontosult a figyelem, vagy pedig a politikai jellegre, és a komoly teológiai gondolkodást szinte már elbátortalanítják. Ilyen körülmények között aligha fejlődhet ki nálunk egy Niebuhr-szabású teológus.

— *Vajon visszatér-e a vallás Amerikában a teológia gondolatvilágához és tanulmányozásához?*

— Nincs kétségem, hogy ha — és amikor — bekövetkezik a vallásos szemlélet újjáéledése (amelyről már beszéltem), nagy vallási gondolkodók is jelentkezni fognak, mert a vallás természetéből adódik, hogy a rajta elmélkedő, kérdéseinek töprengő emberek új eszméket és új műveket hoznak létre.